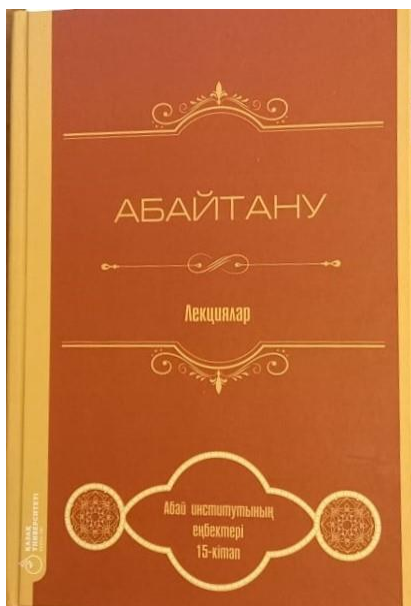


Алма Кенжеқожаева,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Абай ғылыми-зерттеу институтының
кіші ғылыми қызметкері

СОНЫ ЖЕТІСТІК

Абайтану. Лекциялар (оқу құралы) / Жалпы ред. басқ., кіріспе сөзін жазған Ж. Дәдебаев;
жауапты ред. Д. Ысқақұлы; құраст. баспаға дайынд. Л. Мұсалы, Б. Даутова. – Алматы:
Қазақ университеті, 2021. – 304 б.



«Абайтану» оқу пәнінің оқу-әдістемелік кешенінің құрамдастарының бірі – «Абайтану. Лекциялар (оқу құралы)» кітабы. Оқу құралында ұсынылған дәрістерде Абай туындыларының жанрлық ерекшелігі, көркемдік сипаты, құрылымы, қазақ поэзиясындағы тың дәстүрі, маңызы мен мәні, Абайтану тарихының мәселелері, күллі Абай мұрасының болмысы мен бітімі қамтылған. Сондай-ақ шығармаларындағы ұлттық және жалпыадамзаттық өзекті тақырыптардың атқаратын қызметі, туындыгерге тән дара дүниетаным мен көзқарастары, қағидалары негізінде оның шығармашылық әлемінің әлеуметтік, танымдық, эстетикалық маңызын ашуға арнайы көңіл бөлінген. Ақын туындыларының мазмұны мен мәнінің өзара үйлесімде, нақты өлшемдер арқылы берілуі дәрістерде қамтылған талдау мен жинақтаудың негізгі нысаны екенін байқаймыз. Кітаптағы дәрістерде Абайдың қазақ поэзиясында ғана емес, жалпы қазақ әдебиетінде өзіндік тың өзгерістер мен жаңалықтарға, ерекше ойлар мен сөз саптау амалдарына ие тұлға әрі ой мен сөздің жігі ажырамай өз оқырманын табуына түрткі болатын көркемдік дәстүрін қалыптастырушы екендігі баяндалады. Ақынның әр шығармасының қазірге дейін үзілмей оқылып, зерттеліп, талданып келуі – оның қазақ тарихындағы интеллектуалды шығармашылық иесі екендігін айғақтай түседі. Сондықтан Абайдың шығармаларына баға беру және талдау - қажырлы зерттеуді талап ететін үлкен еңбек. Кітапта авторлар ұзақ жылдар бойы ғылыми және әдеби зерттеулер жүргізіп, кәсіби дайындығын шыңдауы мен теориялық білімдерін жүйелі қолдануы нәтижесінде студенттерге Абай мұрасы және абайтанудың өзекті мәселелері туралы сапалы дәрістер ұсынған. Оқу құралындағы дәрістер оқырманына түсінікті болуы үшін нақты әдіс-тәсілдерге, әдістемеге, теориялық ұстанымдарға, абайтанудың қазіргі кездегі даму талаптарына сай дайындалған. Ұсынылған дәрістер оқытушының дәріс үстінде ауызша баяндаған тақырыбының мазмұнын әрі қарай сан тарапта толықтырып дамытатын, тың деректермен байытатын ұтымды көмекшісіне, қазынасына айналмақ. Демек аталған дәрістер жинақталған оқу құралы өзінің құрылымы мен мазмұнына сәйкес студенттерге де түрлі тапсырмалар мен

шығармашылық, оқу-зерттеу жұмыстарын орындауда мол септігін тигізері анық.

Кітапта ұсынылып отырған әр дәріс зерттеу жұмыстары мен маңызды ақпараттарды қамтитын жеке тақырыптар негізінде жүйеленген. Мәселен, бірінші «Дала Данышпаны, ұлт ұстыны» тақырыбындағы Д. Ысқақұлының дәрісінде автор Абайды ұлтымыздың өміршендігін қамтамасыз етуші рухани тіреуіш сипатында береді. Яғни оның ақындық қызметі қоғамдық-әлеуметтік қызметпен үйлескенін, қоғамда өмір сүретін адамның айнымас тән мен жан азығының маңызын, Абай философиясын сипаттайды. Абай ойының кейінгі алаш қайраткерлері еңбектерінде көрініс табуын, ақынның тәрбие мен білім, ғылым мен ізденіс, адамның жан-күй тазалығы туралы толғаныстарының қара сөздерінде талдануы мәселесін қарастырған. Сондай-ақ абайтану негізінің қалануы мен алғашқы абайтанушылар, олардың еңбектері туралы баяндап, шолу жасаған.

Екінші «Абайтану тарихындағы Алаш кезеңі» атты Ө. Әбдиманұлының дәрісінде ХХ ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының Абайды абыз тұтып, оның келелі ойларын, шығармашылығын жүйелі жинақтап, талдап, Абай дәуіріндегі әдебиеттің дамуы мен ерекшеліктерін өздері өмір сүрген кезеңдегі қазақ әдебиетінің бастан кешкен жағдайымен салыстырмалы түрде зерттеуі турасында айтылған. Кезең қиындығына тап болған надан халықтың көзін ашып, өлеңді өнер үлгісі деп құрметтей білген, ұлы сөздің жаршысы, көңіл кейіптерінің суретшісі, кемеңгер Абай туралы жазылған мақалалар мен баяндардың, жинақтардың, деректердің нақты анықтамаларын, авторлары мен басылым аттарын, жалпы Абай шығармашылығын тану мен таныту мәселесі, абайтанудың алаш алыптары тұсында қалыптасуы туралы құнды ақпараттар қамтылған.

Үшінші және төртінші «Абай және билер сөзі» тақырыбындағы Ж. Дәдебаевтың дәрістерінде автор қазақтың қара сөзіне өлеңнің қылқаламымен ерекше бояу беріп, ұтымды ойын ұлтына ішкі сыр-сымбатын сақтап жеткізуге тырысқан Абайдың шешен тілге жатық болуына тікелей нәр берген қазақ сөз өнерінің асқар шыңы – билер сөзінің әсерін ақындық және азаматтық қалыптасуы негізінде баяндап берген. Бұған дейін шешендік өнер мен оның тарихы, теориясы туралы айтарлықтай зерттеулер жүргізген ғалымдардың тұжырымдарына сүйене отырып, дәстүрлі қазақ қоғамындағы би һәм биліктің Абай шығармашылығына әсерін, әдет-ғұрып заңдарының көрінісін, адамшылық пен қайырымдылықтың сипатын жүйелі саралап берген. Абай өз туындыларында айтатын ғылымның, ой мен пікірдің, ақыл мен ардың, көркем мінез ғибратының қалыптасуы қазақ шешендік өнерінің халықтық сипатымен ұштасып жатқандығын аңғартады. М. Әуезовтің Абайдың ақындық-азаматтық тұрғысында жасаған жаңалығы, сөз образдары мен астарлы ой бейнесі, тілек-мұраты туралы тұжырымдары баяндалады. Сондай-ақ билер сөзі мен шешендік өнердің Абай шығармашылығына, оның азаматтығына құйған қайнар бұлақ екенін дәлелдеген.

Бесінші және алтыншы «Абайдың қара сөзі: болмысы мен бітімі» атты З.-Ғ. Бисенғалидің дәрістерінде Абайдың ұлттық әдеби айналымға енгізген

жаңа дәстүрі, адамзаттық идеологиялар мен философиялық, психологиялық және педагогикалық пікірлері жинақталған қара сөздері жайында талдау жасалған. Абайдың қара сөздерінің сезім иіріміне ілескен қиял, әсер мен ойы ғана емес, бойына астарлы өнеге мен ғибрат жиған ұзақ толғаныстар, қазақ өркениеті мен мәдениетіне, әдебиеті мен ғылымына қосқан асыл мұра екені айтылған. Ақынның қара сөздері шығармашылық шеберліктің шарықтау шегіне жеткендігін байқататын тың құбылыс. Сондықтан оның көркемдік сипатынан бөлек, құрылымы мен қамтыған мазмұндық ауқымы халық прозасының негізінде сипатталады. Ақын туындыларындағы түркі және діни шығармалар лексикасының үлгілеріне нақты мысалдар келтірілген. Дәрісте Абай қара сөздерінің көркемдігі мен парасаттылығы, эстетикалық және тәрбиелік мұраты туралы, ақын түсінігіндегі адамтану мәселесі және әрбір айтылған ойдың оқырманға өрнектеле өрімделіп, жеңіл жетуі, көңіліне сәуле қондырып, терең ойға жетелейтіні жайында кеңінен талдау жасалған.

Жетінші және сегізінші «Қытай қазақтары поэзиясындағы Абай дәстүрі. Абай және Ақын» және «Қытай қазақтары поэзиясындағы Абай дәстүрі. Абай және Кәсімбай мен Таңжарық» тақырыбындағы З. Сейтжановтың дәрістерінде Абай Құнанбайұлы мен Ақыт Үлімжіұлының поэзиясына талдау жасалған. XX ғасыр басында, Абай мұрасының халыққа кең таралып, үлгі-өнегесіне айнала бастаған шағында, оның дәстүрін жалғастырушы, тәлім-тағылымын бойына жиып, ойын дамытуға тырысқан, ақындықты мұрат еткен ақындардың бірі – Ақыттың шығармаларындағы ұлы ақынның дәстүрі, сөзді көркем қолдану тәсілі, эстетикалық танымын шыңдауы, адамгершілік ұстанымдары баяндалған. Дәрістің екінші бөлімінде Абай мен Кәсімбай және Таңжарықтың туындылары негізге алынған. Мұнда қос ақынның Абай шығармашылығынан ғибраттануы, идеялық-көркемдік әдіс-тәсілдерді меңгере отырып, өз ақындық жолдарын дамытуы, рухани құндылықтар мен эстетикалық дүниетанымынан нәр алып, шығармашылықты адамзаттық мұрамен шендестіруі баяндалған.

Тоғызыншы «Абай әлемі: өнері мен өнегесі» атты Р. Тұрысбектің дәрісінде Абайдың Хакімдік жолындағы асқақ мұраттар мен адамшылық негіздері, жан мен тәннің балансы, жасампаздық идеясы оның қара сөздерінің мазмұнымен байланыста айтылған. Адам баласын қор қылатын қасиеттер мен оны биікке жетелейтін ақыл-парасат мәселесі Абай сөздерімен үйлесімде талданған. Адамдық мұратты айқындауда оқырманға көзәйнек болатын Абай қара сөздерінің өмірлік құны түсіндірілген.

Оныншы «Абай өлеңдеріндегі оқу-ғылым тақырыбы» атты М. Үмбетбаевтың дәрісінде ақын шығармашылығындағы білім мен білім беру коцепциясын аталған тақырыптағы шығармалары арқылы талдаған. Абайдың білім мен ғылымды қалай бағалағанын және оқырманына қандай жол сілтегенін айтады. Ақын аманаттаған білім-ғылым, өнер, талап пен еңбек, ар мәселелерінің қоғамды тәрбиелеудегі қызметі толық әрі нақты баяндалған.

Он бірінші «Талант формуласы» тақырыбындағы Т. Есембековтің дәрісінде Абайдың суреткерлігін, әдеби талантын үздік ойларының мысалында анықтауға тырысады. Абайдың тыңдаушының таным деңгейіне қоятын талаптары, әдеби туындыны қабылдау, түсіну, бағалау құбылыстары,

өз оқырманын зерттеу, тану әдіс-тәсілдері туралы баяндалған. Абай поэтикасы мен тілінің ерекшелігі, поэтикалық мәтінінің көркемдігі мен құрылымы туралы зерттеу жүргізілген.

Он екінші «Абайдың И. Крылов мысалдарын аудару тәжірибесі» атты Ә.Тарақовтың дәрісінде Абай мен Крылов шығармашылығындағы байланыс, Абайдың аудармашылық шеберлігі, орыс поэзиясында берілген ой мен тақырыптарды қазақ дүниетанымына лайықтап алудағы тың жаңалығы, көркем аударма өнерін қалыптастыру мен поэзиядағы жарқын жетістігі шебер баяндалған.

Он үшінші «Абай өлеңдерінің семантикалық құрылысы» тақырыбындағы С. Жусанбаеваның дәрісінде Абай тілін танып-білудегі көркемдік талдаулардан бөлек, мағыналық-құрылымдық жүйесін түсінудің маңызы, ақын өлеңдеріндегі мәтіннің түзілу сипаты талданған. Бұл дәріс Абай шығармаларының тек қазақ әдебиетінде ғана емес, тіл білімінде де елеулі маңызға ие екендігін, өлең тудырудағы семантикалық құрылымның атқаратын қызметін ұғындырады. Абай өлеңдеріндегі тұңғыш ой мен тыңдаушысына жеткізбек астарлы ғибратын түсіну әлі күнге дейін қиын жұмбақтың жауабын іздеумен теңесіп келе жатқаны белгілі. Осы жолда мәтінді мағыналық-құрылымдық негізде талдай білу автор туындысының мағынасын толық түсінуге жол сілтейді.

Он төртінші «Абай бағалауындағы байлам» атты А. Салқынбайдың дәрісінде логика-семантикалық категория – бағалаудың Абай шығармаларындағы көрінісі айтылады. Ақын өз өлеңдерінде ақиқатты алға қойып, оның түбіне жету жолында бағалаудың шындық болмыспен, адами кейіппен, мазмұнды келуі ескерілгенін, себебі Абай өмір сүрген кезең өтіп, заман ауысқанымен адамзаттың рухани әлем қалыптастырған бағалы ұғымдарды таңбалайтын қасиетті сөздің мәні мен мазмұны және қабылдауны ешқашан өзгермейтінін айтады.

Он бесінші «Тәуелсіздік кезеңіндегі абайтану» тақырыбындағы Е. Кәрбозовтың дәрісінде тәуелсіздік жылдарындағы Абай шығармашылығының жаңа көзқараста зерттелуі, ғылыми мақалалары мен зерттеу жұмыстары, қазіргі таңдағы абайтану ғылымына үлес қосқан зерттеуші ғалымдар туралы, коммунистік идеология шынжырынан босап, ой мен сөз еркіндігі негізінде биікке көтерілген ақын шығармалары туралы жүйелі баяндалған.

«Абайтану. Лекциялар (оқу құралы)» – бүгінгі абайтану саласындағы соны жетістік. Лекциялар кітабы жоғары оқу орындарының филология факультетінде және әдебиеттану бағытында білім алатын студенттерге, оқытушыларға, әдебиет зерттеушілеріне және жалпы оқырман қауымға арналған.
